

ΜΑΡΙΑ ΓΟΥΔΕΛΗ

ΣΠΙΤΙ
ΚΑΙ
ΣΧΟΛΕΙΟ

ΜΕΡΙΚΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΙΡΑ ΤΟΥ

ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΜΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΤΕΣΣΟΡΙΑΝΗΣ

ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΜΑΡΙΑ ΓΟΥΔΕΛΗ

Πρόλογος

Το βιβλίο «Σπίτι και Σχολείο» εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1956. Ήταν ένα από τα πρώτα βιβλία της Μαρίας Γουδέλη και αποτέλεσε μία προσπάθεια να συμπεριλάβει βασικές αρχές του Μοντεσσοριανού συστήματος και της φιλοσοφίας του σχολείου σε ένα μικρής έκτασης κείμενο. Ο σκοπός του κειμένου ήταν να αποτελέσει ένα σύντομο, πρακτικό οδηγό προς τους γονείς του σχολείου ώστε να κατανοήσουν καλύτερά το Μοντεσσοριανό σύστημα και να ενισχύσουν έτσι, μέσω του δικού τους ρόλου, το παιδαγωγικό έργο του σχολείου.

Το κείμενο αυτό διατίθεται πλέον σε ηλεκτρονική μορφή, σε μια επικαιροποιημένη εκδοχή με την ευθύνη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του Σχολείου.

Το βιβλίο αναφέρεται, μεταξύ άλλων, σε θέματα όπως είναι η ανάγκη συνεργασίας ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια, η ανάγκη του παιδιού για ανεξαρτησία, η υπερπροστασία των ενηλίκων καθώς και σε βασικές θέσεις του σχολείου όπως αυτές για τους βαθμούς και τις τιμωρίες. Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο ανακαλύπτει κανείς πόσο επίκαιρα είναι τα ζητήματα που θέτει η Μαρία Γουδέλη με γνώμονα πάντα την αγάπη και το σεβασμό της προσωπικότητας του παιδιού.

Σπίτι και Σχολείο

Εισαγωγή

Με το μικρό αυτό βιβλιαράκι επιθυμώ να μεταδώσω στους γονείς των παιδιών του σχολείου μας, καθώς και σε κάθε άλλον ενδιαφερόμενο, μερικά δείγματα από την πείρα της εργασίας μας. Είναι διδάγματα από την εργασία μας στο Νηπιαγωγείο, καθώς ακόμη και αποτελέσματα της εφαρμογής των ιδεών μας στο Δημοτικό Σχολείο, που συνήθως τόσο δύσκολα ξεφεύγει από απ' τις παλιές, κλασικές μορφές διδασκαλίας.

Το σχολείο μας βασίζεται στις παιδαγωγικές αρχές της Μαρίας Μοντεσσόρι και παρακολουθεί το παιδαγωγικό της σύστημα στην καθημερινή ανάπτυξη και εξέλιξή του.

Η επιστημονική αγωγή βάζει για σκοπό της σήμερα την ετοιμασία ενός περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο, με τη δράση του ίδιου του παιδιού, θα μπορούν να αναπτυχθούν και να εξελιχθούν ομαλά όλα τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και οι ικανότητές του.

Όπως ο γεωπόνος, ο φυσιολόγος, ο καλλιεργητής, αφού μελετήσουν τις ιδιότητες, τους νόμους και όρους ανάπτυξης του αντικειμένου της έρευνάς τους, προσπαθούν να δημιουργήσουν στο περιβάλλον τους όλους τους όρους-σύνθεση εδάφους, κλίμα, υγρασία, θερμοκρασία κτλ.- που θα επιτρέψουν στο καλλιεργούμενο είδος να αναπτυχθεί και να εκδηλώσει τις φυσικές του ιδιότητες, έτσι και ο παιδαγωγός, αφού έχει πια ανακαλύψει ορισμένες ιδιότητες και νόμους ανάπτυξης του μικρού παιδιού, προσπαθεί να ετοιμάσει το κατάλληλο εκείνο περιβάλλον, μέσα στο οποίο θα μπορούσαν να αναπτυχθούν και να εξελιχθούν αυτές οι ορισμένες ιδιότητες, παίρνοντας μορφές και εκδηλώσεις κοινωνικά ωφέλιμες.

Το περιβάλλον αυτό δεν είναι μόνο υλικό, με την έννοια πως έχει ορισμένες δομημένες δραστηριότητες και ορισμένο παιδαγωγικό υλικό. Είναι ταυτόχρονα και κυρίως ένα πνευματικό περιβάλλον, ένα ορισμένο κλίμα πνευματικής και ψυχικής ζωής, με ορισμένου είδους σχέσεις μεταξύ ενήλικου και παιδιού, των παιδιών μεταξύ τους, του παιδιού και του υλικού περιβάλλοντος.

Αν παραβλέψουμε αυτό το ορισμένο ψυχικό και πνευματικό περιβάλλον, μας είναι αδύνατο να έχουμε μια πραγματική επιστημονική αγωγή, έστω και με το αρτιότερο επιστημονικό υλικό εργασίας. Και όχι μόνο αυτό. Η έλλειψη του κατάλληλου ψυχικού περιβάλλοντος στο πολύ μικρό παιδί προκαλεί μεγάλους κινδύνους για την ψυχική και πνευματική του συγκρότηση και δεν του επιτρέπει να αναπτύξει το δυναμικό του. Επιπρόσθετα, επηρεάζονται σοβαρά και οι κοινωνικές του δεξιότητες με τρόπο που θα καθιστά δύσκολη έως και μη λειτουργική την ένταξή του στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο μεγαλώνοντας.

Ανάγκη αρμονικής συνεργασίας μεταξύ σχολείου και οικογένειας

Ένα στοιχείο του περιβάλλοντος που ασκεί παιδαγωγικό έργο είναι και το σπίτι, η οικογένεια όπου ζει το παιδί. Αισθανόμαστε, συνεπώς, την ανάγκη να έρθουμε σε μία πιο στενή επαφή με την οικογένεια, να τη βοηθήσουμε στην κατανόηση των ζητημάτων που

αντιμετωπίζουμε, για να μας βοηθήσει με τη σειρά της ή –στη χειρότερη περίπτωση- να μη μας παρεμβάλει εμπόδια που καταστρέφουν ό,τι προσπαθούμε να χτίσουμε στο σχολείο.

Ύστερα από πολυετή εμπειρία με το Μοντεσσοριανό σύστημα, εξετάζοντας σήμερα τα αποτελέσματα της δουλειάς μου τα βρίσκω περισσότερο καρποφόρα από όσο τα περίμενα.

Η θεωρία με είχε διδάξει -μια θεωρία που επιτέλους έχει την πλήρη ανταπόκρισή της στην πράξη και στην παραμικρότερη λεπτομέρεια- με τι τρόπο λύνονται τα παιδαγωγικά και διδακτικά προβλήματα, μα δεν είχα φαντασθεί την πρακτική εφαρμογή της λύσης τόσο πρόσφορη και αποδοτική. Είχα και προηγουμένως εργασθεί με παιδιά, μα ποτέ δεν μπόρεσα να φτάσω την απόδοση της δουλειάς και την ισορρόπηση της προσωπικότητας των παιδιών όσο στο σχολείο αυτό. Ποτέ τα μάτια των παιδιών δεν με κοίταξαν τόσο ξεκάθαρα, όπως διαπίστωσαν και πολλοί άλλοι εκτός από μένα, ποτέ δεν είδα ζωγραφισμένη σε παιδικά προσωπάκια τόσο ήρεμη χαρά.

Έτσι θα αποδώσω τιμή στους γονείς εκείνων των παιδιών που μας παραστάθηκαν και φρόντισαν να βοηθήσουν το σχολείο, ακολουθώντας και στο σπίτι το ίδιο πνεύμα στην ανατροφή των παιδιών τους.

Ο άνθρωπος πάντα θεωρεί τον εαυτό του λίγο παιδαγωγό και δύσκολα μπορεί να πεισθεί πως ό,τι κάνει δεν είναι πάντα το καλύτερο. Οι προκαταλήψεις που σέρνουμε μαζί μας σαν ισχυρότεροι που πρέπει να επιβληθούμε στον πιο αδύνατο, για το καλό του, δύσκολα μπορούν να ξεριζωθούν από τη συνείδησή μας. Γι' αυτό, στον τομέα της αγωγής, παρόλη την καλή θέληση, νέες προσεγγίσεις δύσκολα γίνονται αποδεκτές. Κι αυτό, γιατί η επίδρασή τους στον ψυχικό τομέα δεν έχει άμεσα και φανερά τα αποτελέσματά της, όπως συμβαίνει με ένα γιατρικό. Υπάρχουν εκείνοι που τις ακούνε και δεν μπαίνουν καθόλου στο νόημά τους. Εκείνοι που θεωρητικά έχεις την εντύπωση πως τις αντιλήφθηκαν, μα στην πράξη βλέπεις και κάνουν τα αντίθετα. Άλλοι, θεωρητικά τις αντιλαμβάνονται πολύ καλά, αλλά λόγοι δικής τους αγωγής και ιδιοσυγκρασίας δεν τους επιτρέπουν να τις εφαρμόσουν. Τέλος υπάρχουν και εκείνοι που και τις αντιλαμβάνονται και μπορούν να τις εφαρμόσουν. Μα δυστυχώς δεν είναι οι περισσότεροι.

Με την πολύτιμη κατανόηση αυτών των γονέων, είδαμε, και εμείς στο σχολείο και εκείνοι στο σπίτι, παιδιά τόσο διαφορετικά, τόσο καλύτερα, τόσο ανώτερα, χωρίς τις γνωστές δυσκολίες στη συμπεριφορά που γενικά θεωρούνται σαν φυσιολογικά χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας. Έτσι οι γονείς αυτοί έγιναν πιστοί οπαδοί των νέων ιδεών, και δε βοηθούν μόνο τα δικά τους παιδιά, αλλά σκορπούν την πολύτιμη πείρα τους στον γύρω τους κόσμο. Όσες μάλιστα μητέρες είχαν την τύχη ν' αποκτήσουν καινούριο παιδί και να εφαρμόσουν σ' εκείνο, από την πρώτη μέρα της γέννησής του, την επιστημονική αγωγή, είδαν πόσο πιο εύκολα, πιο άνετα, πιο ξεκούραστα μπορείς να αναθρέψεις ένα παιδί χωρίς δυσκολίες στη συμπεριφορά. Επίσης, παρατήρησαν πόσο δύσκολο ήταν πριν όταν προσπαθούσαν να μεγαλώσουν τα πρώτα τους παιδιά με τους παλιούς τρόπους. Η αλήθεια είναι πάντα λιτή και απλή, τα μυαλό μας όμως δεν είναι πάντα έτοιμο να καταλάβει την αλήθεια.

Συνήθως θεωρούμε το παιδί που γκρινιάζει, που νευριάζει με το παραμικρό, που δεν τρώει και δεν κοιμάται καλά, που χαλάει τα παιχνίδια του, που δεν τα δίνει σε άλλον, που δεν υπακούει, που δεν αγαπάει τα ζώα, που δεν ανέχεται άλλα παιδιά, που ζηλεύει, που μιλάει

άσχημα, που τυραννάει τους γονείς του, που λέει ψέματα, που είναι δειλό, που αντιδρά εγωιστικά και καυχιέται, που τίποτε δεν το ευχαριστεί, που δεν θέλει να εργαστεί, και πολλά άλλα ακόμα, σαν ένα τυπικό, «κανονικό» παιδί, και όλες τις παραπάνω εκδηλώσεις σαν φυσικά ελαττώματα της παιδικής ηλικίας. Και όμως, όταν αλλάξει κανείς τον τρόπο της ανατροφής του –όσο νωρίτερα, τόσο καλύτερα- βλέπει μονομιάς να εξαφανίζονται αυτά τα ελαττώματα και να δίνουν τη θέση τους σε προτερήματα, άγνωστα στους πολλούς, της ομαλής παιδικής προσωπικότητας. Έτσι πειθόμαστε, πως όλες οι προηγούμενες εκδηλώσεις ήταν αμυντικά γνωρίσματα επίκτητα, που δημιούργησε η κακή αγωγή. Ήταν μια διαμαρτυρία, μια αντίδραση σε κάτι που δεν είναι σύμφωνο με τις φυσιολογικές ψυχικές ανάγκες, κάτι σαν τον πόνο που δημιουργεί το σώμα όταν κάποιο όργανο δεν λειτουργεί καλά. Όταν δεν υπάρχει λόγος για διαμαρτυρία και άμυνα, τότε το παιδί αναπτύσσει όλα τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του. Είναι καλό, αλτρουιστικό, κοινωνικό, αισιόδοξο, υπάκουο, πάντα ευδιάθετο, εργατικό και αποδοτικό, και γενικά γεμάτο σωματική και ψυχική υγεία. Γιατί η ψυχική κατάσταση του ανθρώπου επηρεάζει και το σώμα που λειτουργεί ενιαία με την ψυχή.

Τι έχει ανάγκη το παιδί για να γίνει –ή, καλύτερα, να παραμείνει- ομαλό, δηλαδή (χωρίς τις προαναφερθείσες δυσκολίες στη συμπεριφορά κλπ); Το πρωταρχικό είναι να πεισθούμε πως δεν είμαστε εμείς με την ανωτερότητα και τη δύναμή μας που δημιουργούμε και διαμορφώνουμε κατά τη θέλησή μας και τις επιθυμίες μας το χαρακτήρα του. Είναι οι εν δυνάμει ιδιότητες που έχει το παιδί σαν γόνος του ανθρώπου γενικά, και ειδικά το κάθε παιδί σαν γόνος των συγκεκριμένων ανθρώπων, που κάτω από την επίδραση ενός οργανωμένου περιβάλλοντος θα δώσουν μία σύνθεση και θα δημιουργήσουν το χαρακτήρα του. Είναι οι ιδιότητες «εν δυνάμει» που έχει το παιδί σαν γόνος του ανθρώπου γενικά, και ειδικά το κάθε παιδί σαν γόνος των συγκεκριμένων ανθρώπων, που κάτω από την επίδραση ενός οργανωμένου περιβάλλοντος θα δώσουν μία σύνθεση και θα δημιουργήσουν το χαρακτήρα του. Το περιβάλλον παίζει αποφασιστικό ρόλο. Γιατί όσοι δέχονται τη θεωρία της εξέλιξης πρέπει να παραδεχθούν πως και πολλές από τις κληρονομούμενες γενικές ιδιότητες είναι ιδιότητες που δημιουργήθηκαν κάτω από την επίδραση ενός ορισμένου περιβάλλοντος. Δεν είμαστε λοιπόν εμείς που δημιουργούμε το χαρακτήρα του παιδιού. Μπορούμε όμως να βοηθήσουμε θετικά αυτή τη δημιουργία ή με τις πράξεις μας να την καταστείλουμε.

Για να βοηθήσουμε θετικά, δεν έχουμε παρά να του ανοίξουμε το δρόμο. Να του ετοιμάσουμε ένα κατάλληλο περιβάλλον, όπου θα το αφήσουμε να δρα, να ζει και να αναπτύσσεται μόνο του. Ο περιβολάρης ετοιμάζει το έδαφος και ρίχνει το σπόρο του. Δεν τον πασπατεύει, δεν τον χαλάει. Όλες του οι φροντίδες είναι στοχευμένες στο περιβάλλον, στη γη, στη θερμοκρασία, στην υγρασία κτλ. Έπειτα παρακολουθεί και περιμένει. Πιστεύει στις εσωτερικές δυνάμεις του σπόρου. Έτσι κι εμείς. Πιστεύουμε στις εσωτερικές δυνάμεις του παιδιού. Δημιουργούμε το έδαφος-περιβάλλον και περιμένουμε με πίστη.

Περιβάλλον και εσωτερικές δυνάμεις στο μικρό παιδί (Η ανάγκη για αυτονομία)

Ας δούμε τι εννοούμε περιβάλλον και εσωτερικές δυνάμεις στο πολύ μικρό παιδί.

Το παιδί από πολύ μικρό έχει ανάγκη για σωματική δραστηριότητα και επομένως θέλει να κινήσει ελεύθερα τα μέλη του και να τα εξασκήσει για την μετακίνησή του. Ας του δώσουμε τη δυνατότητα, στρώνοντας κάτι στο πάτωμα και αφήνοντάς το εκεί. Ο κίνδυνος του πεσίματος από το κρεβάτι εξαφανίζεται έτσι, μαζί με το αίσθημα της φυλακής που δημιουργεί στο παιδί το κρεβάτι-κλούβα. Το παιδάκι πολύ γρήγορα θα επιθυμήσει να φάει μόνο του. Ας του το επιτρέψουμε. Θα λερωθεί βέβαια και θα χυθεί αρκετό από το καθορισμένο για εκείνο πιάτο. Αλλά η ικανοποίηση που θα λάβει από την προσπάθειά του, θα το ωφελήσει πολύ περισσότερο από τις χυμένες κουταλιές. Θα του δώσει μια *εσωτερική ικανοποίηση*. Θα του δώσει μια ωφέλιμη διέξοδο στην εσωτερική του ενεργητικότητα και θα αποκλείσει τη δημιουργία εσωτερικών συμπλεγμάτων μειονεξίας, που θα χουν σαν αποτέλεσμα να εμφανιστούν αργότερα η ανορεξία, η αδράνεια, η αδιαφορία και η τεμπελιά. Η πίστη που αναπτύσσει σιγά σιγά για τον εαυτό του, θα βοηθήσει στην ομαλή ανάπτυξη του και χαρακτήρα. Αργότερα, θα θελήσει να περπατήσει ελεύθερα μόνο του. Θα το καταφέρει βάζοντας όλη την πολύτιμη προσπάθειά του, παρόλα τα έπιπλα και τα άλλα εμπόδια που θα βρει γύρω του. Ω! Εκείνο το «πάρκο» όπου το κλείνουν για να μικρύνει τόσο ο κόσμος του, να περιοριστεί η πολύτιμη πείρα του και να του δημιουργηθεί η ψυχολογία του απόκληρου από την υπόλοιπη οικογένεια...

Παράλληλα, θα ζητήσει να πλυθεί μόνο του, να περπατήσει στο δρόμο μόνο του, χωρίς το ταπεινωτικό τράβηγμα από το χέρι ή εκείνα τα τρομερά λουριά που το παρουσιάζουν σαν κατάδικο με τις χειροπέδες; Θα θελήσει να πιάσει τα αντικείμενα που είναι γύρω του εμπλουτίζοντας τη γνώση του, την πείρα του και τις ικανότητές του. Πρέπει να έχει αυτό το δικαίωμα. Θα θελήσει να παρακολουθεί τη ζωή των άλλων στο σπίτι. Πώς μιλούν, πώς τρώνε, πώς πλένονται, πώς ντύνονται. Όλα του χαρίζουν μία πολύτιμη πείρα που το βοηθά να αναπτυχθεί, να είναι ήρεμο και του μεταδίδει το επίπεδο πολιτισμού του περιβάλλοντός του. Οι δυνατές φωνές, το ραδιόφωνο σε ένταση, οι καβγάδες, θα πρέπει να λείπουν, αν δεν θέλουμε αργότερα να ψάχνουμε στο γενεαλογικό μας δέντρο να βρούμε ποιος ήταν νευρικός και του έμοιασε. Η ήσυχη γλυκιά κουβέντα, το ήρεμο όμορφο τραγούδι, γεμίζουν τα αυτιά και την ψυχή του παιδιού με τους γνώριμους φθόγγους που θα χρησιμοποιήσει αργότερα με τόση ευκολία μαθαίνοντας να μιλάει. Και σε πόσο σύντομο διάστημα! Η γλώσσα δεν υπήρχε μέσα του, βέβαια. Η ζωή του μέσα στους ανθρώπους που μιλούν έδωσε στο βρέφος ακόμα τη δυνατότητα να απορροφήσει τα πρώτα γλωσσικά μαθήματα που θα του σταθούν η αφετηρία για την κατοπινή του ομιλία.

Θυμάμαι μια μητέρα με ένα τετράχρονο παιδάκι που ήρθε κάποτε να με βρει ανήσυχη. Το παιδάκι δε μιλούσε ακόμα, χωρίς να έχει κανένα ελάττωμα στα φωνητικά του όργανα. Είχε, στην ηλικία των τεσσάρων χρόνων, πνευματική ηλικία βρέφους και πολύ μεγάλη ένταση.

«Και ξέρετε, πρόσθεσε η μητέρα, πόσο υγιεινά το μεγάλωσα; Το είχα στην εξοχή σ' ένα δωμάτιο ήσυχο-ήσυχο, όπου κανέναν δεν άφηνα να πλησιάζει κι όπου κανένας θόρυβος δεν το ενοχλούσε. Δεν το τάραζε ούτε η παραμικρή κουβέντα».

Τα πρωταρχικά και απαραίτητα θεμέλια της ομιλίας δεν είχαν μπει. Η γενική πείρα του δεν είχε δημιουργηθεί, κι έτσι, μαζί με την ομιλία που δεν αναπτύχθηκε, έμεινε πίσω και πνευματικά.

Η προσωπική πείρα είναι απαραίτητη στο παιδί. Θέλει να σκαρφαλώσει ή να κατέβει από την καρέκλα. Πρέπει να έχουμε την υπομονή να υπομένουμε την προσπάθειά του χωρίς να επεμβαίνουμε. Να μην τρέμουμε όταν ανεβοκατεβαίνει μια σκάλα. Να μην ανησυχούμε όταν πάει να παίξει μακριά. Να μη φοβόμαστε-και ιδίως να μην καταλάβει ότι φοβόμαστε-όταν πέσει. Μόνο πέφτοντας θα μάθει να μην πέφτει εύκολα. Να μην τρέμουμε συνεχώς πως θα κρυώσει, θα ιδρώσει, θα ζεσταθεί, θα αρρωστήσει. Να μην αγωνιούμε αν μείνει ένα βράδυ νηστικό γιατί δεν είχε όρεξη. Να το αφήνουμε μόνο του να διαπιστώσει αν ζεσταίνεται ή αν κρυώνει, για να φορέσει ή να βγάλει το μάλλινό του. Να χει το δικαίωμα να πει αν πεινάει, αν διψάει και πόσο. Και αν κάποιος φαγητό δεν του αρέσει, να μπορεί να μην το φάει.

Πρέπει ακόμα η στάση των ενηλίκων απέναντι στο παιδί να είναι πάντα αξιοπρεπής. Να σέβονται εκείνο που δημιουργεί καθώς και εκείνο που λείει. Να μην ειρωνεύονται τα λόγια του. Να μην του λένε ψέματα και ανακρίβειες («χτύπησες, να κάνω ντα το πάτωμα», «θα έρθει ο γέρος που παίρνει τα παιδιά», «ο μπαμπούλας» κτλ.). Ούτε να του βάζουν ετικέτες «καλό» ή «κακό» παιδί. Είναι αυτονόητο πως είναι καλό, και όπως και να το πούμε, είναι σαν να αρνιόμαστε αυτό το γεγονός, δηλαδή ότι είναι καλό έστω και παροδικά. Ούτε έχει ανάγκη ανταπόδοσης μια καλή πράξη, γιατί τότε χάνει την αξία της. Να μη λέμε επίσης στα παιδιά πολλά λόγια που τα ζαλίζουν, κι ακόμα χειρότερα, να μην επιμένουμε να μας τα ξαναπεί. Σε ό,τι μας ρωτάει θα απαντούμε απλά, καθαρά και αληθινά. Να μην κάνουμε συγκρίσεις ανάμεσα στα αδέρφια. Κάθε παιδί έχει τη δική του προσωπικότητα, καθένα τις δικές του ιδιαιτερότητες, τα δικά του προτερήματα. Ακόμα, μην τους λέτε παραμύθια φανταστικά με μάγισσες και δράκους, με φθόνους, πονηριές και σκοτωμούς. Υπάρχει η ζωή των ζώων, των φυτών, ο κόσμος όλος γύρω, που είναι τόσο πλούσιος σε ενδιαφέροντα.

Όταν φτάσει στα δυόμισι του χρόνια, θα αρχίσει να έχει κι άλλες ανάγκες, βαθύτερα πνευματικές και κοινωνικές, που το σπίτι δεν μπορεί πια να ικανοποιήσει. Αυτές θα ικανοποιηθούν σε ένα καλά οργανωμένο Νηπιαγωγείο. Τότε γίνεται απαραίτητη η αλληλοβοήθεια σπιτιού και σχολείου, για να μπορέσει το παιδί να συνεχίσει ομαλά και αβίαστα την αυτοαγωγή του.

Οι εξωτερικές δραστηριότητες

Ας μην ξεχάσω όμως μια άλλη μανία ορισμένων οικογενειών: να στέλνουν τα παιδιά τους, μόλις ξυπνήσουν και φάνε, κάπου εκτός σπιτιού. Μόλις γυρίσουν από κει, θα φάνε μόνα τους στο τραπέζι, σαν κατάδικοι, θα κοιμηθούν, θέλουν δε θέλουν, ύστερα θα ξυπνήσουν, και πάλι σε εξωτερικές δραστηριότητες, και πάλι επιστροφή, φαΐ και ύπνος. Δεν έχω τίποτε εναντίον των εξωτερικών δραστηριοτήτων, πόσο δε μάλλον του καθαρού αέρα. Αλλά το παιδί είναι ένα ον κοινωνικό, που η οργάνωση και η ζωή ενός σπιτιού το ενδιαφέρουν, του εμπλουτίζουν την εμπειρία του, τις ικανότητές του, το μυαλό του, του ηρεμούν το νευρικό του σύστημα περισσότερο από όσο η ακατάπαυστη ενασχόληση με συγκεκριμένες δραστηριότητες, ή η ζωή του αγριμιού μέσα στα πάρκα και στους κήπους. Δυστυχώς, όμως, πολλές φορές το παρακάνουμε.

Το παιδί έχει ανάγκη και τη ζωή του σπιτιού του. Πρέπει να δει πώς ετοιμάζονται τα κρεβάτια, πώς καθαρίζονται τα πατώματα, πως γίνεται το φαγητό, πώς στρώνεται το τραπέζι, πώς πλένονται τα ρούχα, πώς απλώνονται, πώς σιδερώνονται, πώς τακτοποιούνται, πώς ξεσκονίζουν τα έπιπλα κτλ. Σε όλα μπορεί το παιδί να δώσει τη βοήθειά του, για δικό του και όχι για δικό μας καλό. Στην κουζίνα, στην κρεβατοκάμαρα, στην τραπεζαρία, παντού θα του δώσουμε την ευκαιρία να καταλάβει πως το λογαριάζουμε, έχουμε ανάγκη από τη βοήθειά του και υπολογίζουμε σε αυτήν.

Μπορούμε και τις εξόδους του παιδιού να τις κάνουμε πιο ουσιαστικές. Μπορεί να κάνουμε μαζί του διάφορες επισκέψεις στο λιμάνι, στο σιδηροδρομικό σταθμό, στο αεροδρόμιο. Να το βοηθήσουμε να γνωρίσει διάφορους βιοτέχνες, επαγγελματίες, τον τσαγκάρη, τον σιδερά, τον μαραγκό. Μπορούμε να γνωρίσουμε στα παιδιά το βουνό, τη θάλασσα, την εξοχή, χωρίς να γυρίζουν συνεχώς με το αυτοκίνητο. Το παιδί έχει τη δύναμη να περπατήσει πολλή ώρα χωρίς να κουραστεί, αν ο περίπατός του έχει ενδιαφέρον.

Η συναισθηματική επαφή με το παιδί / Η έννοια της αγάπης

Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνούμε πως όλη μας η επαφή, όλη μας η ζωή με το παιδί πρέπει να γίνεται σε ένα πλαίσιο ηρεμίας και κατανόησης. Να σεβόμαστε το ρυθμό του παιδιού σε όλες τις εκδηλώσεις του: στο περπάτημα, στο φαί, στο ντύσιμο, στην κουβέντα. Ακολουθώντας το ρυθμό του βοηθάμε το παιδί στην εξέλιξή του. Οι βιαστικές, νευρικές μας αντιδράσεις το κουράζουν και όσο μικρότερο είναι τόσο περισσότερο το κουράζουν.

Όλα αυτά προϋποθέτουν την *αγάπη*.

Το παιδί δρα, κινείται μοναχό του, μα πρέπει να χει το αίσθημα πως όταν χρειαστεί βοήθεια, η μητέρα, ο πατέρας, κάθε γύρω του ενήλικος, είναι πρόθυμοι να το βοηθήσουν.

Όλο το περιβάλλον του παιδιού, υλικό και πνευματικό, μπορεί να ετοιμαστεί τέλεια, αλλά να μην έχει ευεργετική επίδραση πάνω του, γιατί δεν αισθάνεται την αναντικατάστατη πνοή της αγάπης γύρω του.

Αγάπη δεν είναι η ακατάπαυστη εκδήλωση των χαδιών, ούτε η επανάληψη της διαπίστωσης πως η μαμά ή ο μπαμπάς αγαπούν πολύ τα παιδιά τους. Το παιδί έχει ανάγκη βέβαια και το χάδι, το ήρεμο, το ευγενικό αγκάλιασμα, το μητρικό και πατρικό φιλί, αλλά το ίδιο το παιδί θα μας δείξει πότε το ζητάει και πότε ενοχλείται από αυτό.

Αγάπη είναι η έμπρακτη εκδήλωση πως η συντροφιά, η συμβίωση και η δράση του παιδιού μας ικανοποιούν και μας χαροποιούν. Είναι το απαλό χαμόγελο που θα συναντήσει στα χείλη μας κάθε φορά που τα μάτια μας συναντηθούν. Είναι μια επιβεβαίωση προσφοράς ενός πιο δυνατού όντος σε ένα πιο «αδύναμο», που προσπαθεί με όλα τα μέσα να ξεπεράσει κάθε μέρα όλο και πιο πολύ τις αδυναμίες του.

Αυτή είναι όλη η φιλοσοφία της ομαλής ζωής του μικρού παιδιού, που σύμφωνα με αυτή θα εξετάσουμε τα πολυποίκιλα προβλήματα που παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα παιδιά.

Αυτή είναι και η σοφία των απλών ανθρώπων, που ακολουθώντας το ένστικτό τους, χωρίς καμία προσπάθεια και παιδαγωγικές προκαταλήψεις, πετυχαίνουν καλύτερα

αποτελέσματα με τα παιδιά τους από ότι οι μισομορφωμένοι παιδαγωγούντες, που συνεχώς διατάζουν, όλη μέρα απαγορεύουν, μαλώνουν ακατάπαυστα, τιμωρούν, προσβάλλουν, κάνουν ανώφελες και κουραστικές ηθικοδιδασκαλίες, επεμβαίνουν σε κάθε ενεργητικότητα του παιδιού, που, ακολουθώντας εσωτερικές προτροπές και ανάγκες, φωνάζει: «Μόνο μου, μόνο μου!». Και, φυσικά, με την επέμβαση αυτή, το μόνο που κατορθώνουμε είναι να παρεμβάλλουμε εμπόδια και να αναγκάζουμε το παιδί να ξοδεύει πολύτιμες εσωτερικές δυνάμεις για την υπερπήδησή τους. Κάθε επέμβασή μας, κάθε αντικατάστασή μας στις ενεργητικότητες του παιδιού μειώνει την προσωπικότητά του και εμποδίζει την εξέλιξη του πνεύματός του, ενώ διοχετεύει την ενεργητικότητά του σε κατευθύνσεις βλαβερές και επιζήμιες. Προκαλεί τη γέννηση όλων εκείνων των «ελαττωμάτων» για τα οποία μιλήσαμε παραπάνω και που γενικά τα θεωρούν σα φυσιολογικά γνωρίσματα της παιδικής ηλικίας.

Κατάλληλος χρόνος ένταξης στο σχολείο: 2,5 έτη

Να γιατί έχουν τόσο μεγάλη σημασία αυτά τα πρώτα χρόνια του παιδιού στο σπίτι και στο νηπιαγωγείο. Όλες οι βάσεις του δομημένου χαρακτήρα, της συγκροτημένης προσωπικότητας, του καθαρού μυαλού, του αμείωτου πνευματικού ενδιαφέροντος για κάθε ανθρώπινη γνώση, για κάθε κοινωνικό αγαθό, μπαίνουν σ' αυτή την ηλικία.

Να γιατί ακόμα –και το απαιτεί το σύστημά μας- επιμένουμε να εγγράφουμε τόσο μικρά παιδιά στο Νηπιαγωγείο μας. Όσες φορές εγγράψαμε παιδιά γύρω στα πέντε τους χρόνια, η επίδρασή μας σε αυτά πολύ δύσκολα μπόρεσε να είναι το ίδιο αποτελεσματική, γιατί τα θεμέλια του χαρακτήρα τους είχαν πια στερεωθεί.

Πολύ μεγαλύτερη είναι η δυσκολία όταν τα παιδιά πρωτοέρχονται στο Δημοτικό μας σχολείο. Εκείνο που χαρακτηριστικά τα ξεχωρίζει από τα δικά μας παιδιά είναι η διαφορετική στάση τους απέναντι στις διάφορες απασχολήσεις και γενικά η μη φιλική αντιμετώπιση της εργασίας. Υπήρξαν παιδιά που έμειναν μήνες χωρίς να κάνουν τίποτα.

Όλα τα πολύτιμα γνωρίσματα του τυπικού παιδιού δεν είναι πάντα γνωστά στα άλλα σχολεία, που παραλαμβάνουν τα παιδιά πάντα μετά τα τέσσερά τους χρόνια στα Νηπιαγωγεία και μετά τα έξι στα Δημοτικά. Και είναι πολύ βαρύς ο μόχθος κάθε παιδαγωγού που αναλαμβάνει να διαπαιδαγωγήσει μεγαλύτερα παιδιά, πολλές φορές χωρίς βοηθητικά μέσα, με αριθμούς παιδιών υπερβολικούς, συνήθως με λίγα πραγματικά επιστημονικά εφόδια και πάντα με φοβερό φόρτο εργασίας. Πάντα τους σκέπτομαι με πολλή συμπάθεια και θαυμασμό. Γι' αυτούς του λόγους ακόμα βρίσκονται σε έναν κόσμο όπου τα λόγια μας τους φαίνονται ουτοπικά και τα παιδιά μας «έτυχε» να είναι όλα εξαιρετικά συνεργάσιμα. Τίποτε όμως απ' όλα αυτά δεν συμβαίνει. Απλούστατα τα παιδιά αυτά βρέθηκαν από πολύ μικρά στην κατάλληλη ατμόσφαιρα που τους ταιριάζει και τους ικανοποιεί. Οι μεγάλες δυνατότητες για ομαλή σωματική ανάπτυξη, όπως και για ψυχική και πνευματική εξέλιξη, βρήκαν το επιστημονικά ετοιμασμένο περιβάλλον, που τους πρόσφερε τα υλικά και πνευματικά μέσα για μια τέτοια εξέλιξη.

Είναι πολύ πιο επικίνδυνο για το παιδί, και σωματικά ακόμα, μια ψυχικά και πνευματικά ανθυγιεινή ζωή. Ποτέ η σκόνη, τα βρώμικα ρούχα, η φτωχική τροφή, η ακατάλληλη

κατοικία, δεν έκαναν τόσο κακό στο παιδί όσο η έλλειψη κατανόησης και η ανυπαρξία ενδιαφέρουσας, ελεύθερης και ανεξάρτητης για κάθε συγκεκριμένη ηλικία ασχολίας.

Παραδείγματα Περιπτώσεων Παιδιών /Συνεργασία Γονέων Σχολείου

Ας παρακολουθήσουμε τώρα μερικές εύγλωττες εκδηλώσεις παιδιών, όπου το σπίτι και το σχολείο σε αρμονική συνεργασία αντιμετώπισαν με το ίδιο πνεύμα την αγωγή του παιδιού.

Τα παραδείγματα που θα απαριθμήσουμε αναφέρονται σε μεγαλύτερα παιδιά, που τέλειωσαν το Νηπιαγωγείο και φοιτούν πια στο Δημοτικό μας σχολείο. Μόνο τότε μπορούμε να απολαύσουμε τους καρπούς που απέδωσαν οι πρώτες προσπάθειες. Μόνο τότε που τα παιδιά μπαίνουν στις περιοχές των «δυσκολότερων» και αντιπαθητικότερων», όπως θεωρούνται, εργασιών, μπορούμε να αντιληφθούμε την καινούρια στάση τους απέναντί τους. Η έλλειψη του εξαναγκασμού, του βαθμού, της αμοιβής, δεν τους εμπόδισε, αντίθετα τους διευκόλυνε την πρόοδο. Η ορθογραφία, οι κλίσεις ονομάτων και ρημάτων, η τεχνολογία, η αριθμητική, όλα όσα συνήθως θεωρούνται αντιπαθητικά και κουραστικά, δεν τους άλλαξαν την πρώτη χαρούμενη στάση απέναντι στην εργασία που είχαν από το Νηπιαγωγείο.

Όλες αυτές είναι εργασίες που ικανοποιούν ορισμένες κοινωνικές αναγκαιότητες, που οδηγούν στην κατάκτηση κοινωνικών αγαθών, δηλαδή ικανοποιούν ανάγκες του παιδιού σαν κοινωνικού όντος. Γι' αυτό, όχι μόνο τις δέχεται ευχάριστα, αλλά και τις επιδιώκει, τις αναζητάει, γιατί του προσφέρουν μεγάλη εσωτερική ικανοποίηση.

Πολλοί φοβούνται την «καλοπέραση», όπως την ονομάζουν, που θα τους εμποδίσει αργότερα να προσαρμοστούν σε δυσκολίες και αντιξοότητες της ζωής. Πρώτα πρώτα δεν πρόκειται για καλοπέραση. Η έλλειψη του ψυχαναγκασμού, της τιμωρίας, της διάκρισης, γενικά η αξιοπρεπής στάση του ενήλικου απέναντι στο παιδί, δεν έχουν καμία σχέση με την καλοπέραση όπως αυτή τη φαντάζονται. Όλα αυτά είναι βασικοί και απαραίτητοι όροι για το χτίσιμο της συγκροτημένης προσωπικότητας, που θα του επιτρέψει αργότερα με σταθερότερες δυνάμεις να αντιμετωπίσει κάθε δυσκολία της ζωής του. Άλλωστε εμείς δε βγάζουμε από τη ζωή του παιδιού τις δυσκολίες. Αντίθετα, όλες οι προσπάθειες και οι αντιθέσεις μας με τους γονείς βρίσκονται ακριβώς εκεί. Να μην αντικαθιστούν το παιδί στη δράση του. Να το αφήνουν να εξυπηρετεί μόνο του τον εαυτό του. Όλες οι δυσκολίες που θα συναντήσει εξυπηρετώντας τον εαυτό του, του αναπτύσσουν το πνεύμα, την κρίση, τις ικανότητες, την πείρα του γενικά. Τότε μόνο θα αντιμετωπίσει με επιτυχία τις δυσκολίες που θα του παρουσιάσει μελλοντικά η ζωή του.

Αλλά ας ρίξουμε μια ματιά στα ίδια τα παιδιά.

Η μικρή Α. είναι στην πρώτη τάξη του Δημοτικού. Πήγε το απόγευμα με τη μητέρα της για θαλασσινό μπάνιο. Γυρίζει κουρασμένη και θέλει να κοιμηθεί. Η μητέρα της δεν είναι από εκείνες που τρέμουν πως το παιδί τους θα χάσει ένα γεύμα. Το αφήνει- αφού είχε τόση ανάγκη από ύπνο- να κοιμηθεί νηστικό. Κατά τις έντεκα, ετοιμάζεται και η μητέρα να πλαγιάσει. Η Α. όμως ξεκουράστηκε και ξυπνάει. «Μήπως, πεινάς, παιδί μου; Ρωτάει η μητέρα. -Όχι, θέλω τη σάκα μου. -Τι να την κάνεις, είναι αργά, πάω κι εγώ να κοιμηθώ. -Κοιμήσου εσύ, εγώ θέλω να γράψω. -Τι θα γράψεις; -Θα βρω κάτι.» Στις δύο μετά τα

μεσάνυχτα σταμάτησε το γράψιμο και πήγε ξανά να κοιμηθεί. Εννοείται πως αυτή η δουλειά ούτε την έφερε στο σχολείο ούτε την είδαμε ποτέ. Όλα μου τα τηλεφώνησε η μητέρα. Η δουλειά έγινε γιατί πρόσφερε ευχαρίστηση και όχι για να την επιδείξει.

Ένα άλλο παιδί γυρίζει από το Ζάππειο με τη μητέρα του. «Πάμε γρήγορα σπίτι, θέλω να προφτάσω να γράψω. -Τι θα γράψεις; Το ρωτάνε. -Ένα πρόβλημα, μια έκθεση, θα δω. Χάσαμε όλο το απόγευμα με το παιχνίδι και δεν θα μου μείνει καιρός να κάνω πολλά πράγματα.» Ούτε και αυτή την εργασία την έφεραν ποτέ στο σχολείο. Κι αυτή η σκηνή, όπως μου είπε η μητέρα, επαναλαμβανόταν πολλές φορές όταν γύριζαν από απογευματινό περίπατο.

Σε απάντηση μητέρας που παρακαλούσε να σταματήσει πια η δουλειά με το φως της νύχτας, ένα κοριτσάκι απάντησε: «Δεν είμαι κανένα μωράκι για να φοβάστε μην κουραστώ. Είμαι μεγάλη κοπέλα και θέλω να με αφήσετε να εργάζομαι όσο θέλω».

Πόσες φορές δε με παρακάλεσαν να επέμβω για να μη χαλούν τα μάτια τους τα παιδιά με το φως της νύχτας. Πολλές φορές τα παιδιά ζητούσαν πώς μπορεί να γίνει για να καταργηθούν οι Κυριακές, οι γιορτές και οι διακοπές.

Ένα άλλο παιδί 9 χρονών, στεναχωρημένο για τις διακοπές των Χριστουγέννων, μας είπε μια μέρα: «μα ποιος κουτός έκανε αυτό το νόμο να χάνουμε τόσες μέρες; Την άλλη φορά που θα' ρθει να φάει ο υπουργός στο σπίτι μας – έτυχε ο υπουργός να είναι φίλος του σπιτιού- θα του πω να καταργήσει αυτό το νόμο.» Του παρατηρήσαμε πως πάρα πολλά παιδιά είναι ευχαριστημένα από το νόμο και του θυμίσαμε την ξαδερφούλα του που πήγαινε σε ένα άλλο σχολείο. Μας κοίταξε σκεπτικό και είπε: «τότε να καταργηθούν οι διακοπές για το σχολείο μας».

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πάρα πολλά παραδείγματα για να επιβεβαιώσουμε την αγάπη των παιδιών προς την εργασία. Όλες οι εργασίες, ορθογραφία, γραμματική, αριθμητική, ιχνογραφία, γίνονται με την ίδια προθυμία, με την ίδια αποδοτικότητα. Τα παιδιά ξεπερνούν ακούραστα και χωρίς καμία προτροπή τη διδακτέα ύλη την καθορισμένη για την ηλικία τους, τα περισσότερα κατά ένα χρόνο, πολλά κατά δύο, καμιά φορά και κατά τρία. Μα χωρίς διδασκαλία από καθέδρας. Με την ατομική εργασία, με κατάλληλο υλικό.

Η πείρα του σχολείου μας απέδειξε σε όλους που το παρακολούθησαν πως το παιδί αγαπάει την εργασία, και μόνον ο καταναγκαστικός τρόπος προσφοράς της φέρνει σαν αποτέλεσμα την τεμπελιά. Η αγάπη αυτή εκδηλώνει πόσο μεγάλες είναι οι δυνάμεις ανάπτυξης και εξέλιξης που κλείνει μέσα του το παιδί. Γι' αυτό η προσφερόμενη εργασία πρέπει να ανταποκρίνεται προς τις συγκεκριμένες απαιτήσεις του πνεύματος του παιδιού, που διαφέρουν από ηλικία σε ηλικία και από άτομο σε άτομο.

Λανθασμένοι τρόποι διάκρισης: βαθμοί και τιμωρίες

Στο σχολείο μας ποτέ δε χρειαστήκαμε τις συγκρίσεις που προσβάλλουν και μειώνουν τόσο τα παιδιά, ούτε τους βαθμούς, τα βραβεία, τις τιμωρίες και τα πρωτεία. Όλες αυτές οι διακρίσεις μετατοπίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών από την εσωτερική ανάγκη για ωφέλιμη δράση σε εξωτερικούς σκοπούς για απόκτηση υπεροχής. Η έλλειψη των διακρίσεων όχι μόνο ενδυναμώνει τη βαθειά εσωτερική αγάπη για εργασία, αλλά

αναπτύσσει και μια ειλικρινή αγάπη των παιδιών μεταξύ τους, καθώς και των παιδιών με τους δασκάλους τους. Το κάθε παιδί χαίρεται για την επιτυχία του άλλου και λυπάται για την αποτυχία του. Όπου και όσο μπορεί το βοηθάει. Και πάντα υπάρχει μια ανταπόδοση. Γιατί για κάθε παιδί θα υπάρχει πάντα ένας τομέας στον οποίο θα μπορέσει να βοηθήσει το συμμαθητή του. Έτσι αναπτύσσονται πραγματικά αισθήματα αγάπης και αλληλεγγύης μεταξύ τους. Κι αυτό, γιατί η επιτυχία του ενός δε μειώνει τους άλλους, ούτε και η αποτυχία του ανεβάζει κανένα.

Το Νέο Νηπιαγωγείο

Με την αγάπη αυτή που δείχνουν τα παιδιά προς τη μάθηση και την εργασία, καθώς και η πρόοδος που πραγματοποιούν, δίνει λύση σε ένα βασικό πρόβλημα της σημερινής αγωγής: το πρόβλημα των γνώσεων.

Μην ξεχνούμε πως σήμερα, με την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνικής, στην εποχή της πυρηνικής ενέργειας και της ατομικής φυσικής και επιστήμης, γίνεται αναγκαίο να δοθούν στους μαθητές των Γυμνασίων-Λυκείων ορισμένες από τις γνώσεις που δίνονται στα πανεπιστήμια. Η πείρα μας απαντά πως αυτό είναι δυνατό και εύκολο. Και η πείρα αυτή δεν είναι μόνο δική μας. Είναι και όλων των άλλων εκπαιδευτικών που εργάζονται πάνω στις ίδιες με εμάς βάσεις.

Από αυτή την άποψη όμως, το Νηπιαγωγείο δεν το βλέπουμε σαν ένα περιβάλλον όπου το παιδί περνά απλώς ευχάριστα την ώρα του, παίζοντας στον κήπο, τραγουδώντας και ακούγοντας παραμύθια. Το Νηπιαγωγείο πρέπει να είναι το περιβάλλον όπου η χαρούμενη και γεμάτη ασχολίες ζωή του παιδιού να του επιτρέπει την ψυχική και πνευματική του συγκρότηση. Όταν η συγκρότηση του μυαλού έχει διαμορφωθεί ομαλά, που δε γίνεται βέβαια με τη διδασκαλία των λόγων, αλλά με την προσωπική εργασία και τη συμβολή ολόκληρου του είναι -σώμα, χέρια, μάτια, αυτιά, πνεύμα- το παιδί είναι έτοιμο για κάθε καινούρια κατάκτηση.

Έτυχε πολλές φορές μεγαλύτεροι μαθητές μας να βρεθούν για ειδικούς λόγους σε χέρια άλλων δασκάλων. Όλοι έκαναν, σε διαφορετικές συνθήκες, σε διαφορετικά παιδιά την ίδια διαπίστωση: «Πόσα πράγματα τους έμαθα για μια βδομάδα, για ένα μήνα! Τι έξυπνο, τι εργατικό παιδί! Ευτυχώς που έπεσε στα χέρια μου...» Δε συμπέρανε κανείς όμως πως η ικανότητα αυτής της συγκέντρωσης οφείλεται σε κάποια προηγούμενη ετοιμασία. Αν αυτά τα ίδια παιδιά αφεθούν για πολύ καιρό στη διδασκαλία των λόγων και της ακινησίας, θα διαπιστώσουν πως σιγά σιγά η χαρούμενη ικανότητα της εύκολης μάθησης σταματάει, για να δώσει τη θέση της στη ρουτίνα της υποχρεωτικής εργασίας. Θα συνεχίσουν έτσι τις σπουδές τους, έχοντας πολύτιμο εφόδιο την ευτυχημένη εργατικότητα των πρώτων χρόνων, και άλλος λιγότερο, άλλος περισσότερο, θα αποδώσει με το νέο τρόπο εργασίας. Όσο αργότερα, μάλιστα, μπει το παιδί στη διαφορετική αυτή προσπάθεια μάθησης, τόσο αργότερα θα χάσει την πρώτη χαρά για κάθε δράση. Αυτό όμως το φαινόμενο δεν πρόκειται να κάνει εντύπωση στους γύρω του γιατί θα το εξηγήσουν σαν φυσικό αποτέλεσμα μιας εργασίας που γίνεται διαρκώς δυσκολότερη.

Δυσαρμονία ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια

Παράλληλα όμως με τη θετική πείρα και την επιβεβαίωση των παιδαγωγικών μας αντιλήψεων, είδαμε στο σχολείο μας και μια αρνητική επιβεβαίωση. Και αυτή δημιουργήθηκε από τα παιδιά που προέρχονταν και ζούσαν σε ένα οικογενειακό περιβάλλον που δεν ήταν σύμφωνο και εναρμονισμένο με το περιβάλλον του σχολείου μας. Σε αυτά τα παιδιά οι επιδράσεις μας ήταν μικρότερες και κάποτε μηδαμινές. Τα παιδιά αυτά ακόμα ήταν ένα αρνητικό στοιχείο στο σχολείο μας και είχαν κακή επίδραση στην πρόοδο των άλλων παιδιών.

Η πείρα μας αυτή μας υποχρεώνει να πούμε στους γονείς: αν δεν συμφωνείτε μαζί μας και αν δεν είστε αποφασισμένοι να προσαρμόσετε τη συμπεριφορά σας με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του σχολείου, μη στέλνετε τα παιδιά σας σε εμάς. Στέλνοντάς τα, ούτε εκείνα ωφελούνται, και τα άλλα παιδιά ζημιώνονται. Δεν υπάρχει πιο κουραστικό πράγμα για το παιδί από το να παραδέρνει ανάμεσα σε δυο ειδών αγωγές. Προσπαθεί να προσαρμοστεί τότε στη μία, τότε στην άλλη, πράγμα πολύ κουραστικό και ακατόρθωτο. Στέκεται τότε κριτικά είτε απέναντι στο σπίτι είτε απέναντι στο σχολείο και προσπαθεί με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, πάντα αντικοινωνικό, να επιβληθεί εδώ ή εκεί ή και στα δύο μαζί.

Θα αναφερθούμε κάπως αναλυτικότερα στις διάφορες κατηγορίες οικογενειακού περιβάλλοντος που στάθηκε κατά κάποιον τρόπο σε ασυμφωνία μαζί μας και εμπόδισε την παιδαγωγική μας επίδραση πάνω στα παιδιά τους.

Υπάρχουν γονείς που πότε συμφωνούν μαζί μας και πότε όχι, και φέρνονται στα παιδιά τους πότε με το καλό, πότε με το άγριο, όταν βλέπουν πως ο ένας τρόπος δεν έφερε άμεσα αποτελέσματα. Είναι η «νέα αγωγή» που δίνεται κατά δόσεις. Αυτή η αγωγή, μόνο βλάβη μπορεί να φέρει, ποτέ ωφέλεια. Το παιδί ξέρει πως ο ευγενικός και αξιοπρεπής τρόπος είναι παροδικός και χαίρεται να δοκιμάζει τη δύναμή του εφευρίσκοντας χίλιες δυο διαβολιές ώσπου να κάνει τη μητέρα ή τον πατέρα να ρίξει το προσώπειο.

Πιο συνεπείς είναι εκείνοι που δε συμφωνούν και κρατούν την ίδια πάντα στάση απέναντι στο παιδί τους, έστω και την παλιά αυστηρή αγωγή. Το παιδί δεν βρίσκεται σε σύγχυση έτσι, αλλά προσαρμόζεται στη δουλικότητα όπου πρέπει να ζήσει. Βέβαια, η παλιά αυτή αγωγή, αντίθετα με την καλά εφαρμοσμένη νέα, δημιουργεί ανθρώπους με πολύ λιγότερο ανεπτυγμένες τις ικανότητες και την αντίληψή τους. Σπάνια κατορθώνουν, σαν ενήλικοι, να σπάσουν τα δεσμά τους, να αισθανθούν σαν ελεύθεροι άνθρωποι και να αποδώσουν κάτι στην κοινωνία.

Όρια

Πάντως η κακή εφαρμογή της «νέας αγωγής» φέρνει πολύ χειρότερα αποτελέσματα. Η χειρότερη εκδήλωσή της είναι εκείνη που αφήνει το παιδί να ζήσει σε μία κατάσταση ασυδοσίας και χάους, όπου καμιά αρχή, κανένας φραγμός, δεν καθορίζει τις σχέσεις του με το υλικό και το κοινωνικό του περιβάλλον. Το παιδί είναι «ελεύθερο» να κάνει ό,τι του κατέβει: να σπάει, να σκίζει, να λερώνει, να τρώει άσχημα στο τραπέζι, να μιλάει με αυθάδεια, να μη λογαριάζει κανένα, να μην έχει καμία ηθική αναστολή, να τυραννάει τα

ζώα και τους φίλους τους ακόμα και γενικά να κάνει κάθε αντικοινωνική πράξη. Τι παρεξηγημένη αντίληψη της ελευθερίας!

Το παιδί πρέπει να είναι ελεύθερο να ικανοποιεί τις ζωτικές του ανάγκες. (Και όταν μπορεί να τις ικανοποιεί, αισθάνεται και είναι ελεύθερο.) Ανάγκες κίνησης και θετικής επαφής με τον γύρω του κόσμο, που του επιτρέπει, γνωρίζοντάς τον, να συγκροτήσει τη λογική του σκέψη. Πρέπει να μπορεί να ασκήσει τις αισθήσεις του, να γνωρίσει τα γύρω του αντικείμενα και την ωφέλιμη χρήση τους στην πράξη, καθώς ακόμα να γνωρίσει τους νόμους της κοινωνικής συμβίωσης. Να ζει σε μια ατμόσφαιρα θετικής και ωφέλιμης επαφής με το περιβάλλον του. Αυτή η ωφέλιμη και θετική επαφή με το περιβάλλον του δεν μπορεί παρά να υπακούει σε νόμους. Στο βαθμό που έχει κατανόηση αυτών των νόμων είναι ελεύθερο και πειθαρχημένο. Η ελευθερία είναι ακατανόητη χωρίς την πειθαρχία. Όχι την επιβαλλόμενη πειθαρχία, αλλά την προερχόμενη από την ίδια τη βούληση του ατόμου, την εσωτερική πειθαρχία. Ελευθερία και πειθαρχία είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Είναι οι δύο σελίδες ενός φύλλου χαρτιού. Αδύνατον να υπάρξει η μία χωρίς την άλλη.

Το παιδί δεν είναι ευτυχισμένο να ζει χωρίς πυξίδα και να αισθάνεται τους γύρω του τόσο αδύναμους που να μπορεί να τους τραβάει από τη μύτη. Το παιδί δεν είναι ένα αγρίμι. Είναι ένα ον κοινωνικό, που πρέπει να αισθάνεται ικανοποίηση μέσα στους κοινωνικούς νόμους, τους νόμους της ομαλής κοινωνικής συμβίωσης. Κάθε παιδί που δυσφορεί μέσα σε ένα οργανωμένο κοινωνικό πλαίσιο θα αντιμετωπίσει δυσκολίες, μικρότερες ή μεγαλύτερες. Θα πρέπει να ξέρουν οι γονείς των παιδιών αυτών, που συνήθως τα καμαρώνουν, αυτή την αλήθεια, και να φροντίσουν να βοηθήσουν το παιδί τους. Μια τέτοια αγωγή είναι κατά βάση αναρχούμενη. Αν φανταζόμαστε μια όμοια της στον τομέα της διατροφής, που είναι σε όλους πιο κατανοητός, θα έπρεπε οι γονείς αυτοί, εφαρμόζοντας τις ίδιες θεωρίες να πουν στα παιδιά τους: «δεν έχω ετοιμάσει κανένα ιδιαίτερο φαγητό για εσάς. Τρέξτε στα χωράφια, στους δρόμους, στο βουνό ή στο σκουπιδοτενεκέ και βρείτε ό,τι σας αρέσει για να φάτε και να χορτάσετε».

Τα μικρά αυτά αντικοινωνικά όντα, που έχουν το δικαίωμα να κάνουν ό,τι τους αρέσει –και τους αρέσει πάντα ό,τι βλάπτει τον εαυτό τους και τους άλλους- είναι τα παιδιά που λίγο μεγαλύτερα, γύρω και μετά την εφηβική τους ηλικία, αρχίζουν να γίνονται το σοβαρότερο πρόβλημα της σημερινής κοινωνίας. Και όμως το παιδί κλείνει μέσα του πελώριες δυνατότητες να αναπτύξει όλα τα κοινωνικά χαρίσματα και να αισθάνεται ευτυχισμένο και ικανοποιημένο μόνο όταν κάνει ό,τι ωφελεί τον εαυτό του και τους γύρω του.

Σεβασμός στην ανάγκη του παιδιού για κίνηση

Πώς όμως κατορθώνουν τόσο συχνά να παραμορφώνουν σε αντικοινωνικές τις δυνατότητες της παιδικής ηλικίας;

Εκεί οδηγεί η ζωή χωρίς πνευματικά ενδιαφέροντα. Μια ζωή χωρίς νόημα, γεμάτη αδράνεια, όπου οι δυνατότητες και η αντιληπτική ικανότητα του παιδιού υποβιβάζονται ολοένα και περισσότερο.

Τίποτε γύρω του δεν έχει δικαίωμα να αγγίξει, να μελετήσει. Ποτέ δεν του μιλούν με σοβαρότητα. Στις ερωτήσεις του απαντάνε με ανοησίες και παραλογισμούς. («Είναι μικρό,

τι καταλαβαίνει;»). Του διαβάζουν τα πιο παράλογα βιβλία, π.χ. «Το γουρούνι που πάει στο κουρείο να ξυριστεί». Και όλα αυτά, την εποχή που προσπαθεί να συγκροτήσει τη λογική του. Τραβολογιέται από το σπίτι στον κήπο και από τον κήπο στο σπίτι. Τίποτε άλλο δεν πρέπει να το ενδιαφέρει. Στις μεγάλες πόλεις υπάρχει ακόμα και η φοβερή ζωή στις πολυκατοικίες. Ποτέ δεν έχει αρκετό χώρο για να κινηθεί. Μόνο λίγη θεσούλα του δίνουν για να τρώει και να κοιμάται. Κάθε του άλλη κίνηση καταπιέζεται.

Γενικά, όλη η προσπάθεια του ενήλικου τείνει να ακινητοποιήσει συνεχώς το παιδί. Κοιμάται σε μία κλούβα για να μην μπορεί να κατέβει μόνο του. Ζει σε μία άλλη κλούβα, το «πάρκο», για να μην μπορεί να κινηθεί στον «ιερό χώρο» των ενηλίκων. Βγαίνει περίπατο σε ένα καρότσι, που σέρνεται με τέτοια ταχύτητα, που οι γρήγορες εναλλασσόμενες εικόνες του δρόμου το ζαλίζουν και το κουράζουν. Στο σχολείο κάθεται ώρες σε ένα θρανίο και όσο πιο ακίνητο μένει τόσο πιο καλύτερο παιδί θεωρείται. Σήμερα το φρόνιμο, το καλό παιδί έγινε συνώνυμο με το ακίνητο. Η κίνηση, όμως, που δεν είναι μόνο μια ανάγκη για το παιδί, αλλά είναι το θεμέλιο και το μέσο της ψυχικής του δημιουργίας, ζητάει τα δικαιώματά της. Έτσι ξεσπάει αντικανονικά, διοχετεύεται σε ανώμαλους δρόμους, με αποτέλεσμα το νευρικό, το αναρχούμενο, το αντικοινωνικό παιδί. Οι ανικανοποίητες εσωτερικές δυνάμεις του παιδιού, εκδικούμενες, το μεταμορφώνουν στο αντικοινωνικό ον που δε δέχεται κανόνες και νόμους κοινωνικούς, που δεν αγαπάει κανένα και που αργότερα κάνει τους χωρίς ηθικές βάσεις ενήλικους, που τόσα προβλήματα δημιουργούν στην κοινωνία.

Αυτά τα σοβαρότατα σφάλματα κάνουν συνήθως όχι μόνον απληροφόρητοι γονείς, αλλά συστηματικότερα οι διάφορες «πρακτικές» παιδαγωγοί, δικές μας ή ξένες, στις οποίες εμπιστεύονται πολλοί τα παιδιά τους, και που βάζουν επάνω τους την τόσο χαρακτηριστική σφραγίδα της καταστροφής.

Τις μεγαλύτερες δυσκολίες στο σχολείο μας τις είχαμε με αυτού του είδους τα παιδιά. Είτε μας είχαν έρθει πειθαρχημένα είτε όχι, είναι κατά κανόνα ανίκανα να επιβληθούν στον εαυτό τους και να έχουν την παραμικρή συγκέντρωση.

Ο κόπος για να μπουν αυτά τα παιδιά σε μία σειρά είναι πάρα πολύ μεγάλος και οι προσπάθειες πρέπει να είναι μακροχρόνιες. Αν το σπίτι δείξει κατανόηση και προσαρμοστικότητα, από το δεύτερο χρόνο της φοίτησης φαίνονται στο παιδί τα αποτελέσματα των προσπαθειών μας.

Ας αναφέρουμε και άλλες περιπτώσεις παιδιών που η αγωγή τους στο σπίτι δεν βοηθάει τη δική μας προσπάθεια. Τέτοια δύσκολα παιδιά μας ήρθαν πολλές φορές από καλλιεργημένους γονείς, ιδίως διανοούμενων κύκλων. Οι άνθρωποι αυτοί, στην προσπάθειά τους να κάνουν τα παιδιά τους σοφά, τους έχουν γεμίσει το κεφάλι με τόσα πράγματα, που ανατρέψανε την εσωτερική ισορροπία τους. Γιατί το παιδί διδάσκεται ομαλά με όλο του το είναι, ζώντας και ποτέ μόνο ακούγοντας. Είναι παιδιά που λένε, λένε ακατάπαιστα ότι έχουν ακούσει, χωρίς κανένα ειρμό, χωρίς λογική, χωρίς κανείς να τους το ζητήσει και αν δεν βρεθεί αυτός που θα τους ακούσει, μιλούν συνεχώς μόνο τους φωναχτά. Οι ζωγραφιές τους είναι ακατάστατες. Δεν μπορούν να κάνουν τίποτε άλλο από ζωγραφιά και κουβέντα. Ζωγραφιές γεμάτες φωτιά και κανόνια, όπου ο Μεγαλέξανδρος ανακατεύεται με τον Ναστραδίν Χότζα, ο Οδυσσεύς με τον Κολοκοτρώνη και ο Θεμιστοκλής με το Μουσολίνι. Όλοι βρίσκονται ανακατωτά είτε σε αεροπλάνα, είτε σε υποβρύχια, είτε

σε πολεμικά, πάντα γεμάτα φωτιές που σκορπίζουν το θάνατο, είτε σε πιρόγες ανθρωποφάγων που ρίχνουν ατομικές βόμβες. Αυτά τα παιδιά καμαρώνονται συνήθως από τους ευτυχείς γονείς, που θεωρούν πως έχουν πολύτιμη φαντασία. Όλη όμως αυτή η ασυναρτησία πολύ απέχει από τη γόνιμη φαντασία άλλων παιδιών.

Γιαγιάδες και παππούδες

Άλλο παιδί δύσκολο είναι το παιδί της γιαγιάς, που όσο πιο προκομμένη είναι τόσο περισσότερο χαλάει το παιδί. Το ταιΐζει, το ντύνει, το πλένει, του λέει πότε κρυώνει, πότε ζεσταίνεται, πότε πεινάει, πότε χόρτασε, πότε νυστάζει και γενικά δεν του αφήνει καμία πρωτοβουλία. Και όταν μια μηχανή δεν δουλεύει, σκουριάζει και πολύ δύσκολα ξαναμπαίνει εμπρός. Σε αυτά τα παιδιά παύει να λειτουργεί το ένστικτο της πείνας και του κορεσμού, της δίψας, της κούρασης, της ζέστης, του κρύου, γιατί όλα κανονίζονται μυστηριωδώς από μία εξωτερική δύναμη. Όσο περνούν τα χρόνια, τόσο η μηχανή σκουριάζει περισσότερο και ποτέ δεν θα μπορέσει πια το παιδί να φωνάξει το αποκαλυπτικό για τις ανάγκες του «μόνο μου». Τώρα όλα θέλει να του τα κάνουν άλλοι. Όλους τους χρειάζεται στην υπηρεσία του. Στην περίπτωση αυτή, και ο μεγάλος και ο μικρός υποδουλώνονται εξίσου ο ένας στον άλλο και δεν μπορούν πια να ζήσουν αυτεξούσιοι.

Στο σπίτι αυτό συνήθως τρέμουν τα μικρόβια. Μη, αυτό είναι βρώμικο, μη το σκουλήκι, μη το σαλιγκάρι, μη τη γάτα, μη το σκύλο! Κανένα ζωντανό δεν πρέπει να έρθει σε επαφή μαζί τους, τίποτα δεν είναι ακίνδυνο, η άμμος, το χώμα, το νερό, η λάσπη. Ζουν θαρρείς μέσα σε μία γυάλα και δεν έρχονται σε επαφή παρά μόνο με το φαγητό και τα καθαρά τους ρούχα. Οι άλλοι βέβαια θα τους ταΐσουν, θα τους πλύνουν, θα τους αλλάξουν και έπειτα θα τους ξαναβάλουν στη γυάλα. Με ποια λογική γι' αυτούς τα μικρόβια περπατούν μόνο στο πάτωμα ή στο χώμα σαν δίποδα ή τετράποδα, αυτό είναι άλλη, ανεξερεύνητη, επιστημονική περιοχή.

Στο παιδί αυτό οι μεγάλες δυνατότητες για εξέλιξη αποκοιμούνται και ατροφούν. Ακόμη γίνονται δειλά, χωρίς καλοσύνη για κανένα, γκρινιάρικα, φιλόνικα, εγωιστικά και ακοινωνήτα. Δύσκολα συγκεντρώνονται σε μία δουλειά. Έχουν φτωχό εσωτερικό κόσμο και φοβούνται κάθε τι καινούριο.

Χαρακτηρίζοντας και συγκρίνοντας τα παιδιά

Ένα άλλο είδος δυστυχημένων παιδιών είναι εκείνα που η μαμά ή ο μπαμπάς διαλαλούν συνεχώς τα όσα κάνουν γι' αυτά. «Είδες εγώ τι κάνω για σένα; Σου αγόρασα αυτό, σε έφερα εδώ, σε πήγα εκεί». Δεν υπάρχει πιο κουραστικό πράγμα για το παιδί, από αυτή τη ζυγαριά που είναι διαρκώς μπροστά του –τι κάνω εγώ, τι ανταποδίδεις εσύ- και που του θυμίζει αδιάκοπα πόσο δυσκολεύει τη ζωή των άλλων. Όποιος αισθάνεται πως θυσιάζεται για κάτι καταστρέφει την αξία της προσφοράς του.

Άλλοι γονείς έχουν τη κακή συνήθεια να διαλαλούν φωναχτά τα προτερήματα ή ελαττώματα των παιδιών τους χωρίς να δίνουν καμία σημασία αν εκείνα παρακολουθούν ή όχι. Είναι έξυπνος, διάολος, πρώτος, κακός, τεμπέλης κτλ. Και κάθε φορά που το παιδί αυτό

αισθάνεται την όρεξη να εργαστεί, θυμάται πως είναι τεμπέλης και σταματάει. Τι του μένει να κάνει άλλο από αταξίες; Το παιδί επηρεάζεται τόσο πολύ από τη γνώμη των μεγάλων!

Μήπως γενικά στην αγωγή δεν γίνεται το ίδιο; Οι βαθμοί, οι αμοιβές και οι τιμωρίες δεν κατατάσσουν τα παιδιά σε ευνοούμενα ή όχι; Δυστυχισμένα τα παιδιά που περιφρονούνται, αλλά δεν είναι πιο ευτυχισμένα εκείνα που παίρνουν πάντα επαίνους και άριστα. Θαρρείς και βρίσκονται πάντα στο σκοινί του ισορροπιστή και πρέπει διαρκώς να προσέχουν να μην κάνουν κανένα λάθος και πέσουν από την εξαιρετική θέση. Μέσα τους συχνά συσσωρεύουν ένα υποσυνείδητο μίσος γι' αυτόν τον τύραννο που δεν τους επιτρέπει ούτε να αναπνεύσουν. Και αυτός μπορεί να είναι η μητέρα, οι δάσκαλοι ή η μάθηση η ίδια. Πολλές φορές τα παιδιά αυτά γίνονται ανυπόφορα στο σπίτι. Στο σχολείο όμως πρέπει να κρατήσουν και με αξιοπρέπεια τον άχαρο ρόλο του πρώτου.

Τα παιδιά μπορούσαν να κάνουν πραγματικά μεγάλα πράγματα, πολύ πιο μεγάλα από αυτά που απαιτεί το σύγχρονο σχολείο από τους πρώτους του.

Για να πραγματοποιήσουν όμως αυτές τις κατακτήσεις πρέπει να απαλλάξουμε το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν και δρουν από όλα εκείνα τα στοιχεία που τους αναπτύσσουν χαρακτήρες άμυνας, με αποτέλεσμα να σπαταλούν την ενεργητικότητά τους για να εξουδετερώσουν τις κακές επιδράσεις. Τα στοιχεία του περιβάλλοντος που αναπτύσσουν χαρακτήρες άμυνας δεν είναι μόνο η κακή υλική οργάνωση του και η καταπίεση που δέχεται να προσαρμοστεί σε έναν τρόπο ζωής που δεν ανταποκρίνεται στις δικές του ζωτικές ανάγκες. Είναι ένα άλλο πλήθος από παράγοντες, ιδίως ψυχικού κλίματος, που κυριαρχούν στο σπίτι και στο σχολείο. Ένα τέτοιο κλίμα είναι και η περίπτωση που το παιδί γίνεται κέντρο θαυμασμού. Η φυσιολογική παρόρμηση τότε χάνεται, και στη θέση της μπαίνει η τεχνητή προσπάθεια, η συνειδητή αγωνία να κάνει πάντα κάτι σπουδαίο, κάτι αξιοθαύμαστο. Δεν του επιτρέπεται να τραβάει όσο αντέχει και να συνεχίζει όταν στ' αλήθεια αισθάνεται την επιθυμία και την ανάγκη. Έτσι η απόδοσή του πέφτει κάθε μέρα και περισσότερο. Αυτός είναι και ένας λόγος που τα «παιδιά θαύματα» δεν αποδίδουν αργότερα όσα μικρά είχαν υποσχεθεί.

Βαθμοί και Εργασία ως αγγαρεία

Όλες οι διακρίσεις βρίσκονται έξω από τους νόμους που διέπουν την πνευματική ανάπτυξη του παιδιού. Όλες οι θεωρίες που δικαιολογούν τις διακρίσεις και που υποστηρίζουν την ανάγκη του ανταγωνισμού είναι αντικοινωνικές θεωρίες, που βάζουν σε σύγκρουση το παιδί με τον ενήλικο, το ένα παιδί με το άλλο και καλλιεργούν εγωιστικά και αντικοινωνικά άτομα. Έτσι ακόμα σχηματίζεται στη συνείδηση του παιδιού η αντίληψη της εργασίας-αγγαρείας. Ποτέ δε σκέφτηκε ο ενήλικος –πράγμα που απέδειξε η πείρα του σχολείου μας, όπως το έχουν αποδείξει και όλα τα όμοιά του στον κόσμο- ότι η εργασία είναι η χαρά του παιδιού. Αν πεις σε κάποιον: «θα σου βάλω καλό βαθμό γιατί σήμερα ανέπνευσες κανονικά», θα αρχίσει σιγά σιγά να συνειδητοποιεί τις αναπνοές του και ίσως φτάσει λίγο λίγο να τις λιγοστέψει. Μήπως δεν έφτασαν σήμερα τα περισσότερα σπίτια να κάνουν τα παιδιά τους να απεχθάνονται το φαγητό τους και τον ύπνο τους;

Έχει κανείς φαντασθεί να πει σ' ένα παιδί: «ποιος στη χάρη σου! Σήμερα, βλέπω, έχεις ένα σωρό δουλειά. Φαντάζομαι τη χαρά σου!» κι όμως αυτό θα ταίριαζε πολύ περισσότερο με την ψυχολογία του παιδιού.

Υπάρχουν παιδιά που σταμάτησαν την αυθόρμητη και ορμητική απόδοση της δουλειάς τους, γιατί στο σπίτι άρχισε η εξής κριτική: «ξέρεις τι καλά την έχουν; Άμα θέλουν, δεν εργάζονται καθόλου. Ποιος στη χάρη τους!» Αλλού πάλι κάποιος αδερφός με την ίδια νοοτροπία παρατηρούσε: «βέβαια, εσένα τι θα σου πουν αν δε γράψεις; Εγώ όμως, ο δύστυχος, κοίτα τι έχω να κάνω!». Και στις δύο περιπτώσεις η έννοια της εργασίας-αγγαρείας συνειδητοποιείται και αφήνει βαθιά καταστρεπτικά ίχνη.

Υπάρχει και μία χειρότερη περίπτωση. Όταν λένε στα παιδιά: «τι κάνετε εσείς όλη μέρα εκεί πέρα; Όλο ζωγραφίζετε». Αδιάφορο αν γίνεται ή όχι. Οι μεγαλύτεροι άλλωστε επηρεάζουν τόσο πολύ το παιδί, που αυτό δεν έχει ούτε τη δύναμη να τους διαψεύσει.

Σε άλλο σπίτι πάλι εμποδίστηκε η απόδοση του παιδιού στο σχολείο γιατί εκεί υπήρχαν δύο μέτρα και δύο σταθμά. Τα μεγαλύτερα αδέρφια που πήγαιναν σε άλλο σχολείο τα τιμωρούσαν για να ετοιμάσουν τις εργασίες τους, ενώ αυτός, ο ευνοημένος από την τύχη, είχε αφεθεί ήσυχος γιατί στο σχολείο του δεν θέλουν να επεμβαίνουν. Άλλωστε δεν παίρνει και βαθμούς. Ποια δύναμη να σπρώξει τώρα αυτό το παιδί στην αυθόρμητη δουλειά; Κάθε φορά που θα του γεννιόταν μια τέτοια ενδόμυχη επιθυμία, θα θυμόταν το ρόλο του ευνοούμενου που έπαιζε και θα σταύρωνε πάλι τα χέρια.

Άλλο μεγάλο εμπόδιο για την αυθόρμητη χαρά της εργασίας είναι οι εξωσχολικές δραστηριότητες -γλώσσες, μουσική, γυμναστική- που βάζουν όλες τις παραπάνω θεωρίες σε καθημερινή εφαρμογή: «μπράβο, πρώτη, τελευταία, δέκα, πέντε, μηδέν, τι καλό παιδί, τι εργατικό κτλ».

Εμείς δε λέμε σ' ένα παιδί πως είναι καλό ή κακό, εργατικό ή τεμπέλικο. Θεωρούμε και το ένα και το άλλο εξίσου ταπεινωτικά.

Τι θα λέγατε αν σε μία επίσκεψη σε μία φίλη σας σας έλεγε: «μπράβο σου, ωραία τρως. Δεν μου λέρωσες το τραπεζομάντηλο...» Δε μοιάζει αυτό σαν να περίμενε από εσάς το αντίθετο, αφού αυτό της έκανε εντύπωση; Θα μου πείτε πως εσείς δεν είστε παιδί και δεν μπορεί να σας προσβάλλουν έτσι. Ίσα ίσα, όμως, επειδή το παιδί είναι το πιο ευαίσθητο, μια τέτοια προσβολή του αφήνει ανεξίτηλα σημάδια στην ψυχή του. Εσείς, το πολύ πολύ, θα σκεφτείτε πως η φίλη σας είναι πολύ αγενής ή ανισόρροπη και θα πάψετε να την επισκέπτεσθε, χωρίς αυτό να έχει καμία επίδραση στο χαρακτήρα σας. Το παιδί, όταν το πείτε «κακό», το πιστεύει, και όταν το πείτε «καλό», θα σκεφτεί πως όλες τις άλλες ώρες που δεν το άκουγε θα ήταν κακό. Τι εμπιστοσύνη να έχει στον εαυτό του που θα το αφήσει απερίσπαστο στην αυτοαγωγή του;

Υπάρχουν άλλοι που επηρεάζουν την απόδοση του παιδιού τους στο σχολείο ή στο σπίτι με τον «υπερπαιδαγωγικό» φόβο μήπως κουραστούν ή μήπως είναι πολύ δύσκολα αυτά που κάνουν για την ηλικία τους. Μόλις το παιδί συνειδητοποιήσει αυτή την άποψη, όλα αυτά πράγματι αρχίζουν να συμβαίνουν και προχωρούν πολύ πιο πέρα από ότι θα περίμεναν οι ακατατόπιστοι αυτοί γονείς. Ο φόβος του δασκάλου τα επηρεάζει τόσο και τα ακολουθεί

στις πιο μηδαμινές εκδηλώσεις. Τώρα η εργασία όχι μόνο παύει να του δίνει χαρά, αλλά προστρέχει πάντα στη βοήθεια των δικών του για να τη βγάλει πέρα. Αυτό συμβαίνει συνήθως σε παιδιά από δειλούς γονείς, που πάντα τα υπηρετούσαν και που σε κάθε πρωτοβουλία του παιδιού τους βλέπουν ένα κίνδυνο. Τα παιδιά αυτά γίνονται νωθρά και ρίχνουν το φυσικό δυναμισμό τους σε ενδιαφέροντα που δεν είναι της ηλικίας τους (κουτσομπολιά, ιστορίες μεγάλων).

Το τάισμα / Η Υπερπροστασία

Άλλα παιδιά που εμφανίζουν πολλές δυσκολίες είναι εκείνα που μεγαλώνουν με τη σχολαστική και αντιεπιστημονική ερμηνεία της δύστυχης και τόσο κακοπαθημένης υγιεινής. Είναι τα παιδιά που μεγαλώνουν για να τα ταΐζουν βιταμίνες και θερμίδες, βούτυρο και κοτόπουλα, το ψάρι της ώρας, το αβγό της ημέρας (το χθεσινό είναι επικίνδυνο), και όλα αυτά σε ποσότητες που όταν τις δεις χορταίνεις. Εκεί δεν υπάρχει «δεν πεινάω» ή «δε μου αρέσει». Υπάρχει μπρος στα μάτια τους ο μπαμπούλας της αβιταμίνωσης, του αδυνατίσματος και ιδίως της αδενοπάθειας που ποτέ δυστυχώς δεν την ξεφεύγουν. Δεν έχω κάνει ιδιαίτερες μελέτες πάνω σε αυτή την αρρώστια, αλλά εδώ και είκοσι χρόνια που έρχομαι σε επαφή με πολύ μικρά παιδιά, η πείρα μου μου έδειξε πως όλα τα παιδιά που ταΐζονται, που εξαναγκάζονται να φάνε περισσότερο από ό,τι θέλουν, παθαίνουν αδενοπάθεια. Είναι ο υποσιτισμός που φέρνει η υπερσίτιση σαν μια φυσική άμυνα του οργανισμού και που απορρίπτει με τα κόπρανα κάθε θρεπτικό στοιχείο του φαγητού. Οι ψυχικές δυνάμεις του παιδιού είναι πολύ ισχυρές, τέτοιες που όταν θίγονται κατανακούν ακόμα και τη φυσική ανάγκη της σωματικής θρέψης.

Αυτά είναι συνήθως παιδιά νευρικά, δυστυχημένα, που δεν παρακολουθούν το πλήρες ωράριο του σχολείου και κάνουν συχνές και παρατεταμένες απουσίες. Επίσης, κάθονται ελάχιστα μέσα στο σπίτι με την οικογένειά τους και αναζητούν συνεχώς την ευχαρίστηση σε εξωτερικές δραστηριότητες. Πόσο πρωτόγονες γίνονται στ' αλήθεια οι κοινωνικές, οι ψυχικές ανάγκες του ανθρώπου! Είναι το παιδί που δεν πρέπει να κάθεται σε αυτή τη θέση γιατί έχει ρεύμα, δεν πρέπει να κατέβει στην αυλή γιατί έχει συνάχι, είχε αϋπνία, ευκοιλιότητα, γιατί κάνει ζέστη, κρύο, αέρα κτλ. Δεν το στέλνουν σχολείο γιατί βρέχει και άλλα πολλά που μόνο οι γονείς αυτών των παιδιών μπορούν να ανακαλύψουν.

Πόσο πιο απλά θα ήταν όλα αυτά αν μπορούσαμε να σκεφτούμε πως για την πείνα, τη δίψα, τον ύπνο, το κρύο, τη ζέστη, υπάρχουν ένστικτα αλάθητα του παιδιού, που αν τα αφήναμε να λειτουργήσουν από πολύ νωρίς, θα κατευθύνανε το παιδί πολύ πιο σοφά από έναν άλλο άνθρωπο με όλη την πείρα και τη γνώση! Ξέρω πως όσοι έχουν παιδιά με τα αμβλυμμένα πλέον ένστικτα και τις αμυντικές δυνάμεις σε πλήρη δράση, που αντιστέκονται σε κάθε εξωτερική αναξιοπρεπή επιβολή, θα λέγανε: «αυτά δεν γίνονται. Αν τ' αφήσω, μπορεί να μείνει μια βδομάδα νηστικό, να πίνει όλο νερό παγωμένο (τι φοβερό!) και να μην κοιμηθεί ως το πρωί, να πουντιάσει, να ιδρώσει» κτλ. Βέβαια, εκεί τα οδήγησε η συνεχής αντικατάσταση, η συνεχής επέμβαση των μεγάλων. Μα υπάρχει πάντα καιρός -όσο νωρίτερα, τόσο καλύτερα- να διορθώσει κανείς το κακό. Φτάνει να έχει υπομονή και πίστη στις κρυμμένες και αποκοιμισμένες δυνάμεις του παιδιού, που πάντα αποζητά την ελευθερία, την ανεξαρτησία. Γιατί όταν συνεχιστεί το κακό και η επέμβασή μας φτάσει στο απροχώρητο, η απλή επιβολή δεν κάνει τίποτε. Επιστρατεύονται λοιπόν τα μεγάλα

πατροπαράδοτα μέσα, τιμωρία, ξύλο, που και αυτά σε λίγο, μόλις ξαναπροσαρμοστεί το παιδί, δε φέρνουν πια κανένα αποτέλεσμα. Πολλές φορές τέτοιες μητέρες, που έφτασαν στο έσχατο όριο αντίθεσης με τα παιδιά τους ώσπου τα οδήγησαν σε παρεκκλίσεις της συμπεριφοράς, μου είπαν: «εμείς τι πάθαμε που φάγαμε ξύλο;» τους απαντώ εδώ, γιατί η ευγένεια δε μου επιτρέπει να τους πω κατευθείαν: «τι άλλο θέλατε να πάθετε, από το να μεγαλώσετε ένα μη φυσιολογικό παιδί; Και αυτό οφείλεται στη δική σας κακή αγωγή, που κατέστρεψε το δικό σας νευρικό σύστημα, καθώς και την καθαρή σας σκέψη που θα σας διευκόλυνε να δείτε πόσο βλάπτει το παιδί σας το απάνθρωπο ξύλο».

Συγκρίσεις ανάμεσα στα αδέρφια

Μια κλασική περίπτωση μη ομαλής αγωγής ακόμα είναι εκεί που δημιουργείται αντίθεση μεταξύ των αδερφιών. Στα μάτια των γονιών ο ένας είναι συνήθως το καλό, το τέλειο, το ωραίο, το φρόνιμο και ο άλλος είναι το φοβερό παιδί που κανείς δεν αγαπάει, τουλάχιστον έτσι του δείχνουν ή έτσι του λένε... για να φιλοτιμηθεί και να γίνει καλός σαν το άλλο παιδί. «Κοίτα ο αδερφός σου πώς χαιρετάει, πώς ακούει, πώς ησυχάζει, ενώ εσύ αντί να φέρεσαι έτσι, είσαι στραβόξυλο.» Και δεν περιορίζονται μόνο σε αυτές τις ευγένειες. Ακολουθεί ξύλο, τιμωρία στο ένα παιδί, και του κόσμου τα γλυκόλογα, φιλιά, αγκαλιές στο άλλο. Σπανίως είδαμε αδέρφια που να μην εμπλέκονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό σε αυτήν την δύσκολη κατάσταση. Πότε είναι η νταντά, πότε η δασκάλα, πότε η γιαγιά, οι θείες και οι οικιακές βοηθοί και όλοι οι φίλοι του σπιτιού που προσφέρουν τη συνδρομή τους για να μεγαλώσει αυτή η αντίθεση. «Τι νόστιμο που είναι!» λένε για το ένα παιδί. Και το άλλο, που έχει ένα, δύο ή τρία χρόνια διαφορά, στέκεται δίπλα και υπομένει την ανυπαρξία του. Αν εκδηλώσει δυσαρέσκεια, μπορεί να συνεχισθεί η διαπαιδαγώγηση. «Κοίτα τον, ζηλεύει το αδερφάκι του! Ντροπή σου!»

Το χειρότερο σε αυτήν την περίπτωση είναι πως ο τρόπος αυτός της αγωγής δεν καταστρέφει μόνο το ένα παιδί, αλλά και το άλλο. Εγωισμοί και ιδιοτροπίες αναφαίνονται γρήγορα και αν καμιά φορά για έναν οποιοδήποτε λόγο απομακρυνθεί ο αδερφός που θεωρείται δύσκολος ή κάνει καμιά εκκεχειρία στις αναποδιές του, ω, τότε βλέπουν όλοι με πολλή έκπληξη, πως ο άλλος αδερφός είναι πολύ πολύ πιο δύσκολο παιδί.

Στο σχολείο αυτά τα παιδιά εμφανίζουν δυσκολίες. Έχουν φοβερή ανάγκη ο ένας από τον άλλο και πολύ δύσκολα ανεξαρτητοποιούνται. Η εργασία και των δύο παιδιών μπορεί να είναι πολύ φτωγή και η απόδοσή τους μηδαμινή. Ο ένας δεν μπορεί να καταλάβει πώς δεν τον βρίζουν συνεχώς και ο άλλος πώς δεν τον λιβανίζουν. Έχουν βγει από τα νερά τους, και το σχολείο χρειάζεται πολύ κόπο και χρόνο για να καταφέρει να τους χαρίσει την εσωτερική ισορροπία.

Το «καλοαναθρεμμένο» παιδί

Τώρα θα ήθελα να πω μερικά λόγια και για το δυσκολότερο από όλα τα παιδιά. Είναι το λεγόμενο «καλοαναθρεμμένο». Το παιδί αυτό είναι συνήθως έχει συνήθως φροντισμένη εμφάνιση. Φτάνει στο σχολείο ήσυχο ήσυχο. «Καλημέρα σας! Πώς είστε; Καλά, ευχαριστώ», το καλό χεράκι και όλα τα παρεπόμενα. Μπορεί ακόμα και να μιλάει στους γονείς του στον πληθυντικό.

Κάθεται φρόνιμα φρόνιμα. Πολλές φορές παίρνει μηχανικά μια εργασία και εργάζεται άψυχα, από υποχρέωση. Ενοχλείται φοβερά με την ανησυχία των διπλανών του. Δεν πρέπει κανείς να το αγγίξει. Να, του πείραξαν τα ρούχα. Να, του έριξαν ψίχουλα στα ρούχα του! Το μολύβι, πω! Πω! Του μουντζούρωσε τα χέρια! Πρέπει όμως να του τα πλύνουν. Δεν αισθάνεται συμπόνια για κανένα, ούτε καμία καλοσύνη. Έπεσε κανένα παιδί; «Καλά να πάθει». Χτύπησε; «Ας πρόσεχε». Τρυπήθηκε; Ας άνοιγε τα μάτια του». Χαίρεται να μαρτυράει κάθε παρεκτροπή.

Ως εδώ τα πράγματα πάνε ακόμα καλά. Μα όταν λίγο λίγο πάρει είδηση πως υπάρχει κι άλλη ζωή εδώ, που δεν απαγορεύουν, δεν τιμωρούν, πως μπορεί να τρέξει στον κήπο, να πέσει, να φωνάξει, να πιάσει άμμο, πέτρες, ξύλα, να λερωθεί, να ξεφωνίσει, να μουντζουρώσει ζωγραφίζοντας, να κάτσει χωρίς να κάνει τίποτε, τότε, ω, τότε για το σχολείο έρχεται η τραγωδία. Αρχίζει η «εξέγερση». Και τότε βλέπεις έναν άλλο άνθρωπο που ξεπροβάλλει, έξαλλο, νευρικό, φωνακλά, ανίκανο να κάνει οποιαδήποτε εργασία, που ενοχλεί και ανησυχεί όλους, που δεν υποτάσσεται σε κανένα κοινωνικό νόμο. Με λίγα λόγια βλέπεις ένα πλάσμα χωρίς αρχές που δεν μπορεί να διαχειριστεί την ελευθερία που του δίνεται.

Το μεγαλύτερο δράμα έρχεται από το σπίτι. Καταφθάνει η μητέρα. Είναι απελπισμένη. Πάει το καλό της παιδί, αυθαδιάζει, δεν υπακούει, δε χαιρετά, δεν απαντάει στις κυρίες, δε λέει πια το ποίημά του όταν του το ζητούν. Τι θα γίνει τώρα; Αν η μητέρα είναι γνωστική και πεισθεί πως τώρα αρχίζει η θεραπεία, πάει καλά. Σε λίγο καιρό το παιδί συνέρχεται (ανάλογα με τη σοβαρότητα της περίπτωσης) και στη θέση του άναρχου μπαίνει το κοινωνικά πειθαρχημένο παιδί, που κάνει εκείνο που πρέπει, όχι από φόβο και υποχρέωση, αλλά γιατί σαν κοινωνικό ον του κάνει ευχαρίστηση. Η γκρίνια, η κακοκεφιά εξαφανίζονται, και γίνεται τώρα ένα πραγματικά «καλοαναθρεμμένο» παιδί που χαίρεται τη ζωή του.

Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα οι δυσκολίες παρουσιάζονται με τα παιδιά που πρωτοεγγράφονται στο σχολείο. Σιγά σιγά εξαφανίζονται, τόσο γρηγορότερα όσο καλύτερη είναι η βοήθεια που μας προσφέρουν από το σπίτι.

Η σημασία της συγκέντρωσης

Η μεγάλη ένδειξη πως τα παιδιά άρχισαν να μπαίνουν στο δρόμο της ψυχικής θεραπείας είναι όταν αποκτήσουν τη δυνατότητα της συγκέντρωσης. Η συγκέντρωση είναι το πολυτιμότερο προτέρημα του ανθρώπινου όντος. Όταν αυτή του λείπει, του λείπει και η εσωτερική ισορροπία. Όταν ξανάρχεται η συγκέντρωση, ο άνθρωπος επανεμφανίζει τα ομαλά χαρακτηριστικά του.

Έχω πολλές φορές ακούσει γονείς να λένε για το παιδί τους: «καλός είναι, έξυπνος, μόνο που δεν μπορεί να συγκεντρωθεί». Δυστυχώς ούτε έξυπνος μπορεί να είναι ούτε ικανός για μεγάλα πράγματα. Τα προτερήματά του είναι επιφανειακά. Η δουλειά του δεν έχει απόδοση, οι σκέψεις του είναι παράλογες, τα λόγια του μηχανικά. Μιλάει πολύ, κινείται ακατάστατα, συνεχώς, δεν αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει γύρω του και τα χέρια του είναι εντελώς αδέξια. Και ο άνθρωπος που δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τα χέρια του δεν μπορεί να κάνει και πολλά πράγματα με το μυαλό του.

Στο παιδί που θα κατορθώσει να συγκεντρωθεί, όλα τα προτερήματα θα ακολουθούσουν σιγά σιγά. Ικανότητα χεριού, μυαλού, καλοσύνη, ηθικές αρχές. Μα δεν μπορεί να αποκτηθεί η συγκέντρωση με συμβουλές και τιμωρίες. Χρειάζεται ολόκληρη ανοικοδόμηση του ψυχικού κόσμου.

Εμείς στο σχολείο χαιρετίζουμε πάντα την εμφάνιση της συγκέντρωσης σαν μεγάλο γεγονός. Από κει και πέρα η πρόοδος είναι απρόσκοπτη. Το παιδί δεν κοιτάει πια τον εξωτερικό κόσμο που του εναντιώνεται, για να ξεδέψει τη δυναμικότητά του σε ανώφελες άμυνες. Κοιτάζει εσωτερικά τον εαυτό του και τις ανώτερες επιθυμίες ενός πραγματικού πνευματικού όντος, που συνδέονται πάντα με τη επιθυμία της διαρκούς εξέλιξης. Τότε πια δε σταματάει το παιδί στο χαρούμενο ταξίδι στον κόσμο της ικανοποιητικής και ξεκούραστης δουλειάς, τίποτε το πνευματικό δεν βρίσκει αδιάφορο, δύσκολο, περιφρονημένο. Τότε βγάζουν όλοι, δικοί και ξένοι, το συμπέρασμα: «ένα εξαιρετικό παιδί». Και όμως δεν είναι τίποτε άλλο από ένα συνηθισμένο παιδί, που οι συνθήκες ζωής στο σπίτι και στο σχολείο βοήθησαν να βρει το δρόμο του προς την πρόοδο και την ευτυχία. Όλα, μα όλα τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα, όταν τα βοηθήσουν με κατανόηση και αγάπη, να γίνουν τα εξαιρετικά αυτά παιδιά, που θα είναι πραγματικό καμάρι των δικών τους και πολύτιμοι στυλοβάτες της αυριανής πολιτείας.

Η μεγάλη προσφορά της Μαρίας Μοντεσσόρι στην παιδαγωγική επιστήμη είναι που αποκάλυψε στον εκπαιδευτικό και γενικά στον επιστημονικό κόσμο το καινούριο αυτό παιδί, το γεμάτο προτερήματα και χαρά ζωής, που το ονόμασε με πολλή λιτότητα: «το ομαλό παιδί». Το παιδί αυτό, το αυριανό στήριγμα κάθε πολιτισμένης κοινωνίας, θα έχει όλες τις δυνατότητες να κατακτήσει τον καινούριο κόσμο, την καινούρια επιστήμη, να δημιουργήσει την καινούρια ευτυχισμένη ανθρωπότητα.